

Kainuun murteiden *ntA* (*nti*) -johtimiset teonnimet

1. Tarkastelun lähtökohdat

Artikkelissaan *Sananjohdon produktiivisuudesta ja sen rajoituksista* (1978) Päivi Rintala toteaa, että teonnimijohdin *nti* on nykyisessä yleiskielessämme hyvin produktiivinen kolmi- ja useampitavuisissa *Oi*-verbeissä (*navigointi*, *normalisointi* jne.). Yksitavuisien vartaloiden osalta asia ei ole hänen mukaansa selvä, koska uusia yksitavuisia verbivartaloita ei kieleen tule. Yleiskielessä johdin *nti* esiintyy joka tapauksessa yksitavuisien vartaloiden (*juonti*, *myynti*) sekä kolmi- ja useampitavuisien *Oi*-vartaloiden jäljessä.

ntA-johdin liittyy yleiskielessä puolestaan kaksitavuisiin vartaloihin. Rintala on laskenut, että runsas neljännes (26,4 %) Suomen kielen käänteissanakirjan *ntA*-johdoksista on *i*-vartaloisia (esim. *pohdinta*, *karsinta*), samoin runsas neljännes (25,9 %) *U*-vartaloisia (esim. *liikunta*, *kysyntä*). *A*-vartaloisia on 14,4 % ja *O*-vartaloisia 13,2 % eli yhteensä runsas neljännes sanakirjan *ntA*-johdoksista. Loput (yht. n. 20 %) on kaksitavuisien *e*-vartaloiden (esim. *parenta*), supistumaverbien (esim. *tarjonta*, *levintä*, *tajunta*), *itse*-verbien (esim. *hallinta*) sekä kolmi- ja useampitavuisien *i*- ja *U*-verbien (*maleksinta*, *liikehdintä*, *vieroksunta* jne.) johdoksia. Aiheensa mukaisesti Rintala kiinnittää päähuomionsa produktiivisuuteen, näin myös *ntA*-johdosten osalta. Niiden produktiivisuus ei hänen mukaansa ole yleiskielessä aivan ilmeistä. Kuitenkin *i*- ja *U*-vartaloisia johdoksia voisi Rintalan mielestä syntyä yhä spontaanistikin, joskin *U*-vartaloisten osalta on olemassa semanttisia rajoituksia.

Mauno Koski on kommentoinut artikkelissaan *Suomen sananjohdon perustyypit* (1978) Rintalan esitystä mm. *ntA*-johdosten osalta. Hän kirjoittaa: ”Rintalan mukaan translatiiviverbeistä muodostetut *kuivunta*, *mustunta*, *nuorrunta* ja *köyhdyntä* eivät tunnu luontevilta tai mahdollisilta, mutta enpä ihmettelisi, vaikka jokin tällainen tulisi jostakin tekstistä vastaan. Sellaiset kuin **kidunta*, **koidunta*, **löydyntä* ja **tunnunta* ja Rintalankin mainitsema **näyntä* tuntuvat jo mahdottomilta.”

Minulle tällaiset länsisuomalaisten tutkijoiden pohdiskelut ovat aina olleet kiinnostavia erityisesti pohtiessani sitä, miten ihmisen kielitaju toimii. Minulle itäsuomalaisena, jonka ensimmäinen kieli on ollut paikallismurre, on pitkin elämäni kertynyt havaintoja siitä, miten omassa kielenkäytössäni on murteen ja yleiskielen interferenssiä. Rintalan artikkelin ensi kertaa luettuani merkitsin heti reunaan muutamia huomautuksia, jotka ovat tämänkertaisen esitykseni itu: Kainuun murteissa teonnimijärjestelmä on melko lailla toisenlainen kuin yleiskielessä.

2. Johdinvarianttien *ntA* ja *nti* jakauma

Suurimmassa osassa Kainuuta johdinvarianttien *ntA* ja *nti* jakauma on sama kuin yleiskielessä: *nti* esiintyy yksitavuisien verbivartaloiden sekä kolmi- ja useampitavuisien *Oi*-vartaloiden jäljessä: *juonti*, *haravointi*, *evakointi*. Vaalassa ja Koillismaan länsiosissa käytetään myös *kanta-*, *nouta-* ja *souta-*vartaloista kaksitavuisia *nti*-johdoksia, esim. *Vaala sountimatkaa, tullee tuosta kaevosta veen kantie / TaiK minulla oli hevosen nounti / Pud menin veen nountiin, se oli se sounti kovvaa hommaa / Ranu tervansounti*. Nämä muodot ovat ilmeisesti analogisia. Tavusupistuman takia ovat sen sijaan syntyneet sellaiset muodot kuin *Sotkamon kuonti* (~ *kuonta*) 'kudonta' ja *laonti* (~ *laonta*), *Kuhmon koanti* 'kaadanta' (vrt. *koan* 'kaadan'), *roanti* 'raadanta', *veänti* 'vedäntä', *pienti* 'pidäntä' (vrt. *pitä-*: *pien*, esim. *ennen heitän lehmän piennin* 'pidon') sekä *Kuhmon* ja *Suomussalmen tienti* (esim. *SuoS tien tiennistä se Matti puhhuu*).

Kaksitavuisen vartalon jäljessä johdin on yleensä *ntA* koko Kainuussa: *haukunta*, *survonta*, *jatkanta*. Kuitenkin Kuhmossa *ntA* ja *nti* voivat kumpikin esiintyä sekä yksi- että kaksitavuisen vartalon jäljessä, esim. *jos oli niin kun välillä viikkoa koessa kääntä, oli aeva* 'ylleistä se [tervan] *Ouluun vientä, sitä jyvääksen puintoa, ei olluk kukon tiennän tyylie ollenkaa* [ts. ei tehty lainkaan kukkoja], *alottaa vestännän, ammutapaekka ~ tulloo se ankkurin vienti, piimän tiennistä tykkäsi, konnunteon alotanti oli se lehentaetanti* [ts. rehun teko aloitettiin lehdeksiä taittamalla], *se marjavellin keitänti, tytöt semmosen huuvannin nosti*. Samoin on Kuhmossa myös lyhyen kolmannen tavun jäljessä, esim. *tierelentä* (< *tierellä* 'poltella kaskan palamattomia kohtia', tavallisesti *tierely*) ~ *otti niin toen kannalta sen minun varotannin* 'varoituksen', *ei mittäap paskannantie* (< *paskantaa*).

Joitakin rajoituksia *nta* ja *nti* -johtimien vapaassa vaihtelussa kuitenkin on. *i*-vartaloisissa johdin on aina *ntA*, esim. *suovan suvinta, joko on ryvintä helepottanna, kynsintä, etintätalakoot, vaekutti lampaan meäjinnältä*. Johtimen *i* siis karttaa vartalon *i*:tä. Supistumaverbien johdoksissa *nti* näyttää puolestaan olevan lähes yksinomainen, esim. *on taenna ne tervahommatkih hijastoas sitä ruppeantie* [heinätöihin ryhtymistä], *kuppoanti, hakkoanti, näen kevväellä oli*

se paatoanti [reumatautisten kylvety], *viikatteen liippoantie*. Kaksi poikkeusta muistiinpanoissani on: *viikatteen terreäntä*, *lankientä* 'kaatuminen', nämäkin Kuhmosta.

ntA ja *nti* -johdinten vapaa vaihtelu ei ulotu Kainuussa paljontaan Kuhmon ulkopuolelle. Suomussalmen Vuokista on aineistossani kuitenkin *syöntä*, *outanti* 'odotus' ja *kehunti* (*suurempi taipumus omaan kehuntiin kun muilla*), Ristijärveltä *puinta* ja Sotkamosta *laetanti*. Sen sijaan Pohjois-Karjalan murteissa *ntA* ja *nti* näyttävät olevan vapaassa vaihtelussa kuten Kuhmassakin, esim. *Kitee kala[n] suannasta*, *roka[n] syöntäpäivä* / Rääkkylä *nostanta*, *tarvonta* ~ *Pielisjärvi kulenti*, *laetannista*, *hoijjannista* / *Eno sahalla koanti*, *pienti*, *se ol pahhoo se majol la asunti* / *Kiihtelysvaara syönti*, *hauvankai-vantijuttu* / *Juuka ennem pesemäär ruventtii* (esimerkit Forsberg 1988). Pohjois-Karjalan murteissa *nti* tuntuu kuitenkin olevan yleisempi kuin *ntA*.

Kuhmon ja Pohjois-Karjalan murteiden vapaa vaihtelu *ntA* ~ *nti* saattaa olla murresekaannuksen seurausta, sillä Venäjän puoleisessa karjalan kielessä *ntA* on yksinomainen sekä yksitavuisen että monitavuisen vartalon jäljessä. Karjalan kielen sanakirjassa on esim. *jeäntä*, *juonta*, *juontavesi* 'juomavesi', *koanta*, *käyntä*, *luonta*, *luontapuut* 'luomapuut', samoin esim. *annanta*, *asunta*, *eläntä* 'elämä', *elävyntä* (< *elävyö* 'toipua, tulla terveeksi'), *eruonta* (< *erota*), *etšittellentä* (Säämäjärvi *heitti etšittelendän* 'lopetti etsimisen') *haravointa*, *harmenenta* (< *harmeta* 'harmaantua'), *kuuntelelenta* jne.

3. Johtimen produktiivisuudesta

Jo edellä on käynyt ilmi, että *ntA* ~ *nti* -johdin on produktiivinen Kainuun murteissa yleensä ja Kuhmassa aivan erityisesti. Kolmannen ja neljännen tavun lyhyen vokaalin jälkeisistä tapauksista lähes kaikki ovat Kuhmosta: *ajetunta*, *parannanta*, *tierelelntä*, *alotanti*, *varotanti*, *paskannanti*. Lisäksi Sotkamosta on tapaus *vaekeempoo se kuhilastanta* 'kuhilaille pano'. Valtaosa *ntA* (Kuhmassa myös *nti*) -johdoksista pohjautuu kaksitavuisiin vartaloihin. Käsittelen niitä vartalon loppuvokaalin mukaan ryhmiteltyinä seuraavassa.

i-vartaloiset: *Kuhmo kynsintä*, *heitti sen pyörinnän* / *Sot penskaen pyörintäpaekka*, *ristintänimnee en muista*, *poijinnan jäläkeen* / *VuoJ pysysis siinä sen kukinta-aijan* / *Pal parsintata*, *kulettiin siellä marjan poiminnassa* / *RisJ [ruis] mäni lakkoon jo ennen helemintätä 'heilimöintiä'*, *ei muuta kun turpeen kuokinta* / *SuoS ei enea potkinta aota*, *loppuu jo parvinta*, *iltaruokinta* / *Puo tyhjään mennöö onginta tuluva 'aekana* / *TaiK tervan kuorinnassa oltiin [ts. tervaspuita kuorimassa]*. *i*-vartaloista voidaan *ntA*-johtimen ohella muodostaa teonnimiä vain *minen*-johtimella, joka ei ainakaan vanhastaan ole Kainuussa kovin tavallinen mutta ei tuntematonkaan, esim. *Kuhmo sitte se* [karhu] *sen meäkimisen muutti amunniksi*.

U-vartaloiden yhteydessä *ntA*-johtimen produktiivisuus on Rintalan mukaan (1978, 158–159) yleiskielessä kytköksissä verbien semantiikkaan. Produktiivisena ryhmänä hän erottaa muista ääntä ja liikettä ilmaisevat verbit. Tällaisten verbien johdoksia ovat aineistossani esim. Kuhmo *koeran haakunnasta, ei saesik käen kukuntie kuulua, ammitti* (< *ampua* ja *ammua*) / *Sot hirve* 'ammuntalupa / *Pal ei sit_ollu* 'ennen sitä liikuntata [ts. ei liikuttu kotoa kauas] / *SuoS lehmä* 'ammunta kuulu, kalan liikunta riippuu tuosta ilimasta / *Vaala ei ne sitä ammuntaa säekähä, kahestit toppasi huovunnan* 'hengityksen'. Sellaisissa verbeissä kuin *haukkua, kukkua, huokua* on myös kontinuaatiivinen merkityspiirre. Ensisijaista kontinuaatiivisuus on verbissä *nukkua*, josta aineistossani on mm. seuraavat teonnimiesimerkit: *Kuhmo pitkie nukuntiaekoja* / *Sot ei se ennee häerihthes sinun nukuntatasi* / *SuoS pitkään meni tänä oamuna nukunta* / *Puo nukunta-aekana*.

Ääntä ja liikettä merkitsevien *U*-verbien osalta *ntA*-johdin on siis Rintalan mukaan produktiivinen yleiskielessä. Sen sijaan *U*-johtimisten muutosverbien osalta asia on hänen mielestään toisin. Hän kirjoittaa: "Erityisen huomion-arvoista on, että *nta*-johdoksia ilmeisesti ei synny verbikantaisista passiivieikä refleksiiviverbeistä (*kuulunta, *näyntä, *kaadunta, *käännyntä, *kohdistunta, *hidastunta ---)." Kainuun murteissa tällaisia kuitenkin jonkin verran tapaa, esim. Kuhmo *heittää näönnän tämä talo*, ts. talo ei näy enää tielle (myös Räsänen 1972, 136), *se [ura kattolaudassa] aotto vähä sitä vein valuntie, siitä soattaa olla* 'ajetunnat ja muut [seurauksena huonosta kuppuusta] / *SuoS sillä [kalalla] on semmonen tieto siitä iliman muutunnasta kun se tietää vuorokaotta ennen jo tuulen keännynnän* (myös Räsänen 1978, 59), [tervahautaa ei saa] *kauvan aoki pitteäk kun se on kesken hauvunnan*. Edellisiin rinnastuvat semanttisesti seuraavatkin tapaukset, vaikkei niiden kantaverbeillä olekaan nykykielessä deverbialista kantasanaa: *Sot ilimasta siinäep pittää vähän soahas se pysyntä* [tasapaino mäenlaskussa, *pysyä* < **pise-*, SKES] / *RisJ alakaa vuotoal liijemmaksi verta ihmisestä synnyynnän jälestä* [synnytyksen jälkeen äidistä] / *Hyr se [tulivitsa] aotto paljo sitä suovan peävön säelynteä* / *SuoS vein jeähynnästä se riippuu se kalan kuvonta* / *Kuusa Se kuulu selevää' että meto' istunta se oli*, ts. että metso istuutui puuhun (Kortesalmi 1964, 144).

Sen sijaan nominikantaisista translatiiviverbeistä muodostettuja *ntA*-johdoksia ei ole Kainuun aineistossani, vaikka kielitajuni mukaan esim. *kuivunta ja *mustunta tuntuisivat hyvin mahdollisilta. Rajantakaisessa karjalassa näitäkin on, esim. *kossunta* (< *kostuo*), *mussunta* (< *mustuo*), *halkenenta* 'halkeaminen', *happanenta*, *harvenenta* (< *harveta*; *Suojärvi kalat on harvenendah päi*) jne.

O-vartaloiset: *Kuhmo tuohen kiskonta, seolonta, sen taonnin tähe, uskon sen peällek kyllä paremmin kun lääkärin sanontiin* / *Sot loppuu se kuonta, tormatas sen hijonta-aekana etteenpäen* [metson soitimessa] / *Kaj heti [pärei-*

den] *kiskonnan jälkeeen, kolomek kolontata kaekkejaan* (< *koloa* 'kuoria tervaspuita') / *Pal eikä lähej jos on parraelleen hauvonta* [koppelo pesästään], *sitä vihneen katkontata, hijonta* 'tietty vaihe metson soidinlaulussa' / *Vaala ei poijat pärjännyv verkon kuvonnassa* / *RisJ vesonnassa se Kalle olluk koko kesän* [vesoja raivaamassa], *hieronta ja kuppuu* / *Hyr lahontoa vastaan* / *SuoS kalan kuvonta, heleppoa työtä se pyyhelliinan kuvonta, se ei peitä* 'ennen kun hauvonta-aekana [vesilintu muniaan] / *Pud kattopärreen kiskonnassa*. – Näistä on lyhyt labiaalivokaalinen vastine murteistossa vain kahdella: *kalan kuvonta* on myös *kutu* (johdos *kute*-vartalosta, *kuto*- sekundaarinen) ja *kiskonta* on melko usein myös *kisko* tai *kisku*, esim. *Posio lähetään kivestuoheen kiskoon* ~ *Sot tuohen kiskussa*, *Vaala parkin kiskussa* (ks. myös Räisänen 1972, 90). Johdos *kisko* ~ *kisku* viittaa vanhaan *e*- tai *a*-vartaloon. Ainoa laatuaan on Kuusamosta merkitsemäni esimerkki *se on joutusata koukkuvantuun kuto* 'kudonta, neulonta'. Kyseessä on takaperoisjohdos.

e-vartaloiset tapaukset eivät ole kovin yleisiä. Esimerkkejä: *Kuhmo männyyp postin haentiin, marjan poementi, se purenna vaara, niin kauvan ne immöö kun siitä heittää tulennan* [kupparit sarveaan kunnes veren tulo lakkaa] / *Sot niin kun muuhin nylentä* / *SuoS minnäe* 'opin jo siihen kulentaan [nousemaan koskia ylös]. *e*-vartaloisten osalta ovat lyhyet labiaalivokaaliset vastineet *ntA*-johdoksia selvästi yleisempiä, esim. *Pal lähtennä hevosen hakkuun, rukkiin pano, on tultava saonaan ja peän pessuun* / *RisJ miehet meni tervaksen särkyyn* / *Hyr kun tervan lasku tuli* [valutus tynnyreihin] / *SuoS mustikan poemussa* / *Kuusa se puru ei onnistu* [poron kuohitseminen puremalla].

A-vartaloisia *ntA*-johdoksia on määrällisesti kaikkein eniten. Esimerkkejä: *Kuhmo sillo* 'oli vähässä määrässä jaoho' 'annanta elukalle, juostiin hätyyttelemään se [karhu] poekkeen siitä vasikan ketännistä, siinä karhuntapan-tihommassa' / *Sot se [riihen] ahantamalli, ankkurin järveen puotanta* [on] *vaarallista, veännäntäkirnu* 'kampikirnu', *poekaen peästäntä* 'rippikoulun päästö' / *Kaj oli hyvin ranttuo se [tervahaudan] poltanta, piti jeähäs seäpjon pi-jäntään* [odottamaan myrskyn laantumista] / *VuoJ lopettivat poltannan, sitte se uitanta* 'tukinuitto' / *Pal ennen pistäntätä, se oli hevoseella ajanta talavella ja venneellä soutoak kesällä, käsikivillä jaohanta* / *RisJ tulloo meilläeh hevosen laetanta, heitettiin* 'lopetettiin' *se keitäntä* / *Hyr tulen poltannan takija, kymmenen pennie maksettiin sitä sahallakoajantakorvijoa* [korvausta siitä, että kaatoi tukit sahallalla] / *SuoS lehessä oli se palanta* [uutinen talon palosta], *isotöestä se matikan pyyväntä, erilaesempi se pistäntä sillä* [ts. muikku "pistää" veden pintaan toisin kuin muut kalat] / *Puo ei sitä [karjan] syötäntätä ollu, peäsi paljo vähemmällä puun laetannalla* / *Kuusa katantalyhe* [jolla kuhilas katettiin] / *Pos rahin ajanta* / *TaiK poltannan, kolon jatkanta* 'tervaspuiden toinen kolonta'.

A-vartaloisten *ntA*-johdosten määrällinen enemmisyys muihin vartaloihin verrattuna ilmenee myös alla olevasta asetelmasta. Siihen on koottu tietystä

otoksesta pitäjittäin kaikki kaksi- ja useampitavuisten verbien *ntA* (Kuhmosta myös *nti*) -teonnimijohdokset, joissa johdinta edeltää lyhyt vokaali (ei siis *Oi*-vartaloita). Aineistoa on otoksessa kustakin pitäjistä yhteensä neljä tuntia neljältä tai viideltä puhujalta, ja kukin johdos on noteerattu pitäjittäin vain kerran.

	A-vart.	e-vart.	O-vart.	U-vart.	i-vart.	Yht.
Kuhmo	8	2	–	4	1	15
SuoS	5	–	4	2	3	14
Sot	6	1	2	2	3	14
Pal	3	–	2	1	2	8
RisJ	4	–	2	1	2	9
Hyr	4	–	2	1	–	7
Vaala	–	–	2	–	1	3

Asetelmasta käy ilmi sekkin, että *ntA*-johdoksia käytetään eniten Kainuun itälaidalla. *A*-vartaloiden määrällinen enemmisyys muihin vartaloihin verrattuna johtuu yksinkertaisesti siitä, että *A*-vartaloisia verbejä on enemmän kuin muihin vokaaleihin päättyviä. Suhteellisesta enemmyydestä *i*-, *U*- ja *O*-vartaloisiin nähden ei liene kysymys, koska viimeksi mainituilla ei ole juuri muita vaihtoehtoja kuin *minen*-johdokset. *A*-vartaloisista käytetään sen sijaan verraten usein myös *O* ~ *U* -johtimisia teonnimiä, esim. Kuhmo *polttoaekana*, *ei olluk Kajaanissa koko ottoa* [lainkaan tervan vastaanottoa] / Sot *polttiin ja se poltto mäni sillä keinon läpi* / Kaj *olin kerrannah hirven tapussa, halameen kylyvyäeka, hoetopalakka* / VuoJ *tievustelloo sitä hampun kylyvöä* 'kylvämistä' / Vaala *se [risukarhi] oli hyvä tuossa siemmenen peitossa, se komenti aena myllyn kääntöön* [tuulimyllyä kääntämään] / Pal *minä tuolla Kalajärvellä kävin verkonheitossa / RisJ veäntökonneet* 'väännettävät pyykkikoneet' (vrt. Sot *veännäntäkirnu*) / Hyr *lähettiin sinnej juurikannostoon* [nostamaan tervasjuurikoita], *opettelin jo koholla pittoa* [kohoverkoilla pyyntiä], *mäni loppuun se hauvan poltto* / SuoS *nousi kahven keittoon, jo kahe* 'aekana [karjan] *iltajuotto ja sittä iltaruokinta, se oli käsin kylyvö* / Puo *tuli kova jaohon kanto*.

ntA-johdokset ovat Kainuussa puhtaammin teonnimiä, "verbisempiä" kuin *O*- ja *U*-johdokset, jotka esiintyvät usein yhdyssanojen osina ja vakiintuneissa ilmauksissa. Silti raja näiden kahden johdostyyppin käytössä ei ole jyrkkä. *O*-johdosten verraten myöhäisestä produktiivisuudesta ovat osoituksena sellaiset supistumatavuiset tapaukset kuin *outto* 'odotus' (TaiK *ei käöp pitkäksi outto*, tietoja myös Pud Pos) ja *veättö* 'vedäty' (Hyr *tervan veättö*, tietoja myös Kaj SuoS). Alueellisia eroja on jo Kainuun sisälläkin. Esimerkiksi edellä mainittujen Vaalan ja Puolangan *peitto*, *kääntö* ja *kanto* -tapausten asemesta Kuhmossa olisi todennäköisesti käytetty *ntA* ~ *nti* -johdoksia.

Edellä olen vain *i*-vartaloisten johdosten yhteydessä kajonnut kysymykseen, onko Kainuun murteissa *minen*-johtimisia teonnimiä. Kyllä niitäkin jon-

kin verran käytetään, esim. *Kuhmo se soutamine* 'oli yhäv vaekeampoa, semmosta oli se kouhominen 'heinäluokojen pöyhintä', [kämpäemännällä] on keiton keitänti oamusella ja kahven jakaminen (vrt. *jaanti) / *Kaj semmosta oli se eläminen* / *Vaala sen* [juustoleivän] *paestaminen oli monittaen* / *SuoS ennen väsymistään*. Mutta *minen*-johdoksia käytetään ehkä enemmänkin teon kohteen kuin teonniminä, esim. *Kuhmo semmoset siitä on kertomiset tuosta Kiekinniemestä* / *Kaj vähä oli sitä puimista* 'puitavaa' / *Pal siinä on puristele mista jos se* [teuraan veri] *maksottuu, ei oop paljo vuolemistakaa* 'vuoltavaakaan'.

4. Yleiskieli ja murteet

Olen edellä osoittanut, että teonnimijohdin *ntA* on Kainuussa ja erityisesti sen itälaidalla edelleenkin hyvin produktiivinen. On käynyt myös ilmi, että Kainuussa *ntA*-johdosten suurin ryhmä on *A*-vartaloiset. Yleiskielessä on toisin. Päivi Rintalan laskelmien mukaan *Suomen kielen käännteissanakirjan ntA*-johdoksista vain 14,4 % on *A*-vartaloisia, kun taas *i*-vartaloisia on 26,4 % ja *U*-vartaloisia 25,9 %. Mistä ero johtuu?

Terho Itkonen on (1975, 410; luennoillaan jo 1970, ks. Nuutinen 1976, 14) hahmotellut nykyisen teonnimijärjestelmämme historiallista taustaa ja pääpiirteitä. Nykyinen yleiskielen järjestelmä on hänen mukaansa nuori, suunnilleen sadan vuoden ikäinen. Yleiskielen produktiivinen yleisjohdin *-minen* on peräisin lähinnä länsimurteista, joissa se on vanhastaan ollut käytössä ennen muuta uusiin *O*-, *U*- ja *i*-vartaloihin liittyneenä. Näistä se on levinnyt myös vanhoihin *A*- ja *e*-vartaloihin, joista teonnimi on vanhastaan muodostettu labiaalivokaalisella *O ~ U*-johtimella. Vepsässä, karjalassa ja suomen itämurteissa on Itkosen mukaan ollut *minen*-johtimen paikalla *ntA* (*nti*) uusiin vartaloihin liittyneenä.

Se, että nykyisessä yleiskielessä *minen* on yleinen produktiivinen teonnimijohdin ja että *ntA* on vain siellä täällä käytössä, on yksi esimerkki siitä, että länsimurteet ovat yleiskielessä dominoivampia kuin itämurteet. *i*- ja *U*-vartaloissa *ntA*-johdin on yleiskielessäkin saavuttanut melko vankan aseman siitä syystä, ettei näillä vartaloilla ole *O ~ U*-teonnimijohdinta, ja *O*-vartaloillakin se on vain harvoissa tapauksissa.

LÄHTEET

- FORSBERG, HANNELE 1988: *Pohjois-Karjalan murrenäytteitä*. Joensuu.
 ITKONEN, TERHO 1975: "Seuranta" ja "ohjanta". *Virittäjä*.
Karjalan kielen sanakirja 1–4. Lexica Societatis Fennougricae XVI 1–4. Helsinki ja Vammala 1968–1993.
 KORTESALMI, J. JUHANI 1964: *Vanha Kuusamo kertoo*. Kuusamon historia III. Helsinki.

- KOSKI, MAUNO 1978: Suomen sananjohdon perustyyppit. *Papers from the Conference on General Linguistics Seili 24.-25.8.1978*. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 2. Turku.
- NUUTINEN, OLAVI 1976: *Suomen teonnimirakenteista*. Stockholm Studies in Finnish Language and Literature. Stockholm.
- RINTALA, PÄIVI 1978: Sananjohdon produktiivisuudesta ja sen rajoituksista nykysuomessa. *Rakenteita*. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turku.
- RÄISÄNEN, ALPO 1972: *Kainuun murteiden äännehistoria I*. Vokaalisti. SKST 307. Helsinki.
- 1978: *Suomussalmen murretta*. SKN 1. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.

Kainuun ja Koillismaan murteiden aineisto on kirjoittajan omista nauhoitteista ja muistiinpanoista vuosilta 1959–69.

ALPO RÄISÄNEN: *Die Verbalnomina mit dem Suffix n t A in den Dialekten von Kainuu*

Im Hochfinnischen werden Verbalsubstantive mit drei verschiedenen Suffixen abgeleitet: 1) mit *O ~ U* von den *A*- und *e*-stämmigen Verben (*antaa* 'gibt' > *anto*, *tulee* 'kommt' > *tulo*, *hakee* 'sucht' > *haku* usw.), 2) mit *ntA* besonders von *i*- und *U*-stämmigen Verben (*hankkii* 'beschafft, besorgt' > *hankinta*, *haukkuu* 'bellt' > *haukunta* usw.) und 3) mit *minen* von fast allen Verben (*antaa* > *antaminen* 'Geben', *tulee* > *tuleminen*, *haukkuu* > *haukkuminen* usw.). Das Ableitungssuffix *minen* ist heutzutage sehr produktiv im Hochfinnischen. Die Ableitungen mit den Suffix *O ~ U* sind dagegen manchmal idiomatisiert (z.B. *tulo* 'Einkommen'), können aber auch als echtes Verbalsubstantiv gebraucht werden (z.B. *laivan tulo satamaan* 'die Ankunft des Schiffes im Hafen').

In den finnischen Dialekten verhält es sich in gewisser Hinsicht anders als in der Hochsprache. Der Verfasser hat das Verbalsubstantivsystem der Mundarten von Kainuu erforscht. Die Kainuener Dialekte gehören zu den finnischen Ostdialekten, die manchmal gemeinsame Züge mit dem Karelischen und dem Wepsischen aufweisen. So ist es auch hier der Fall. Die Verbalnomina mit dem Ableitungssuffix *ntA* sind im Karelischen sehr produktiv, etwa wie *minen* im Hochfinnischen und in den finnischen Westdialekten. Auch in den Mundarten von Kainuu ist das Suffix *ntA* produktiv, nicht so weit wie im Karelischen, aber viel produktiver als im Hochfinnischen.

Das Hochfinnische entwickelte sich ursprünglich auf der Basis der Westdialekte. Erst vom 19. Jahrhundert an haben auch die Ostdialekte bedeutsameren Einfluss auf die gemeinsame finnische Hochsprache gehabt. Die alten Verbalnomina mit dem Suffix *O ~ U* konnten nur von den *A*- und *e*-stämmigen Verben abgeleitet werden, und in vielen Fällen waren diese Ableitungen (z.B. *tulo* 'Einkommen', *kaivo* 'Brunnen', *luku* 'Zahl') idiomatisiert. Deswegen wurde in den westlichen Mundarten und im Hochfinnischen als neues Ableitungssuffix *minen* produktiv, mit dem Verbalsubstantive zuerst von *i*- und *U*-stämmigen Verben entstanden, weil das Suffix *U ~ O* bei diesen Wortstämmen nicht möglich war. In den östlichen Dialekten wurden dagegen Verbalnomina mit dem Suffix *ntA* von fast allen zweisilbigen und oft auch von mehrsilbigen Verben abgeleitet. Aus der Entwicklung des Hochfinnischen seit dem 19. Jahrhundert folgt, dass die *ntA*-Ableitungen heutzutage auch in der Schriftsprache ziemlich zahlreich vorkommen. Dabei ist es jedoch bemerkenswert, dass die meisten *ntA*-Verbalnomina im Hochfinnischen *i*- und *U*-stämmig, aber z.B. in den Mundarten von Kainuu *A*-stämmig sind. Von allen zweisilbigen Verben des Finnischen bilden die *A*-stämmigen die grösste Gruppe.